

УДК 811.161.3'42'373:398.91(=161.3):398.91(=112.2):2-1

DOI 10.52928/2070-1608-2023-68-3-43-48

СТРУКТУРНА-СЕМАНТЫЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ БЕЛАРУСКІХ
І НЯМЕЦКІХ ПАРЭМІЙ З РЭЛІГІЙНЫМІ КАМПАНАНТАМІ

канд. філал. навук, дац. С.С. МАСЛЕНІКАВА
(Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7018-4632>

У артыкуле аналізуецца ў супастаўляльным аспекце выяўленыя з актуальных парэміялагічных слоўнікаў беларускія і нямецкія прыказкі і прымаўкі з рэлігійнымі кампанентамі і іх дэрыватамі, якія абазначаюць назвы божых істотаў; найменні людзей, якія прысвячаюць сваё жыццё служэнню Богу; уласцівасці, што ўказваюць на боскую сілу і чысціню; назвы цёмных сіл і духаў, якія ўвасабляюць зло; найменні рэалій замагільнага жыцця і назвы, якія абазначаюць хрысціянскія ўяўленні пра чалавека. Вызначаюцца частковыя эквіваленты ў абедзвюх мовах. Асобна падаюцца ўстойлівыя выразы, якія сустракаюцца толькі ў беларускай мове ці маюць месца выключна ў нямецкай мове. Упершыню ажыццяўляецца іх колькасны падлік і вызначаецца роля ў напам'януці парэміялагічнага фонду абедзвюх моў, што дазваляе выявіць ролю рэлігіі ў жыцці беларусаў і немцаў, апісаць агульныя і адметныя рысы выкарыстання ўстойлівых адзінак з рэлігійным кампанентам у беларускай і нямецкай мовах.

Ключавыя словы: беларуская мова, нямецкая мова, парэмія, рэлігія, рэлігійны кампанент, семантыка, структура.

Уводзіны. Рэлігія заўсёды адыгрывала і будзе адыгрываць значную ролю ў жыцці людзей, што не магло не знайсці адлюстравання ў мове, менавіта ў парэміялогіі. Нашай увазе падпалі беларускія і нямецкія прыказкі і прымаўкі, у склад якіх уваходзяць рэлігійныя кампаненты і іх дэрываты. Мы аддзяляем рэлігійную лексіку ад царкоўнай, якая суадносіцца з матэрыяльным бокам царкоўнага жыцця і ўключае ў сябе найменні царкоўных арганізацый і збудаванняў; святароў і служыцелей, іх адзення і дзеянняў, звязаных з іх службай у храме, царкоўных звычаяў і абрадаў, хрысціянскіх святаў, прадметаў культа і царкоўных рэчаў; удзельнікаў царкоўных звычаяў, іх дзеянняў у храме, што паслужыць аб'ектам нашага іншага даследавання.

Апошнім часам рэлігійную лексіку ў нямецкай мове разглядала В.А. Конанова [1], у рускай – С.В. Булавіна [2], у беларускай – А.С. Садоўская, М.А. Якалцэвіч [3]. У супастаўляльным аспекце рэлігійная лексіка прааналізавана на матэрыяле лацінскай, французскай, італьянскай і рускай моў Д.І. Рыжковым [4]. Асобна разглядзеўшы ў супастаўляльным аспекце беларускія і нямецкія ўстойлівыя адзінкі з біблейскімі антрапонімамі [5], нашай увазе ў гэтым артыкуле ўпершыню падпалі выяўленыя з актуальных парэміялагічных слоўнікаў беларускай і нямецкай моў [6; 7] прыказкі і прымаўкі з рэлігійнымі кампанентамі і іх дэрыватамі. Іх супастаўляльнае даследаванне дазволіць ахарактарызаваць нацыянальна-культурную самабытнасць беларускай і нямецкай моў, а таксама вызначыць ролю рэлігіі ў жыцці беларусаў і немцаў.

Метадам сучаснай выбаркі выяўлены і прааналізаваны беларускія і нямецкія парэміі, якія абазначаюць назвы божых істотаў (*Бог / Gott, Усявышні / Hergott, Гасподзь; Engel* 'анёл'); найменні людзей, якія прысвячаюць сваё жыццё служэнню Богу (*пярарок / Prophet, святы / der Heilige, апостал*); уласцівасці, якія ўказваюць на боскую сілу і чысціню (*святы, fromm* 'набажны'); назвы цёмных сіл і духаў, якія ўвасабляюць зло (*бес, д'ябл, чорт / Teufel*); найменні рэалій замагільнага жыцця (*некла / Hölle, рай / Paradies, мой свет*) і назвы, якія абазначаюць хрысціянскія ўяўленні пра чалавека (*душа / Seele; грэх / Sünde, грашыць / sündigen; маленне, маліцца / beten, малітва / Gebet, хрысціцца; predigen* 'прапаведваць', *Predigt* 'пропаведзь', *Prediger* 'прапаведнік').

Асноўная частка. Зразумела, што часцей за ўсё ў выяўленых парэміях сустракаюцца назвы вярхоўнай істоты. Беларускім найменням *Бог, Усявышні, Гасподзь* адпавядаюць нямецкія назвы *Gott, Hergott*. У беларускай мове маюць месца наступныя прыказкі і прымаўкі з кампанентам *Бог* і яго дэрыватамі, напрыклад¹:

Ад бога грэх і ад людзей смех 'Гаворыцца з папрокам як асуджэнне чыйго-небудзь благага ўчынку';

На ўсё воля божая (Усе мы ходзім пад богам) 'З кожным можа здарыцца што-небудзь нечаканае, незалежнае ад чалавека'.

У нямецкай мове выяўлены наступныя парэміі з кампанентам *Gott / Бог*:

An Gottes Segen ist alles gelegen 'літар. Божае благаславенне важна; Без Бога ні да парога';

Arznei hilft, wenn Gott es will, wenn nicht, so ist's Lebensziel 'літар. Лекі дапамагаюць, калі гэтага захоча Бог, калі не, тады гэта становіцца мэтай жыцця; Тая душа не жывая, якая па лекарах пайшла';

Behüte mich Gott vor meinen Freunden, mit den Feinden will ich schon fertig werden 'літар. Беражы мяне, Бог, ад маіх сяброў, з ворагамі спраўлюся сам; Не бойся ворага, а бойся сябра';

Dem Mutigen hilft Gott 'Смеламу дапамагае Бог';

Die Eile ist vom Teufel, die Ruhe vom Gott 'Спешка – ад чорта, спакой – ад Бога';

Ein jeder für sich und Gott für uns alle 'Кожны пра сябе, а Бог пра ўсіх';

Freiheit ist von Gott, Freiheiten vom Teufel 'Свабода – ад Бога, шмат свабоды – ад чорта';

¹ З-за абмежаванага аб'ёму артыкулу тут і далей выяўленыя беларускія парэміі ілюструюцца толькі асобнымі прыкладамі.

Gott behüte uns vor großem Glück ‘Бог засцерагае нас ад вялікага шчасця’;

Gottes Mühlen mahlen langsam, aber fein (klein, sicher) ‘літар. Божыя млыны малоцяць павольна, але дробна (па-маленьку, надзейна)’ (*Gott kommt langsam, aber wohl* ‘літар. Бог прыходзіць павольна, але добра’) ‘Бог доўга чакае, але балюча б’е’;

Gott ist der Dummen Vormund ‘літар. Бог – апякун неразумных; Разумнаму Бог дапамагае, а дурню – шчасце’;

Was Gott tut, das ist wohlgetan ‘літар. Што робіць Бог, гэта добра; Што Бог пасцяліў, тое і мякка’;

Wem Gott ein Amt gibt, dem gibt er auch Verstand ‘Каму Бог дае пасаду, таму ён дае і розум’.

Адразу і ў беларускай, і ў нямецкай мовах з адзначаным кампанентам выяўлены наступныя прыказкі і прымаўкі, якія маюць аднолькавае значэнне і адрозніваюцца толькі сваёй структурай (частковыя эквіваленты):

Бог дасць дзень, бог дасць і харч (Дасць Бог дзень, дасць і полудзень (хлеб, ежу, пажытак)) = Gibt Gott Häuschen, gibt er auch Gräschen ‘літар. Калі Бог дае зайчыка, дасць і траўку’, ‘Неяк будзе, усё ўладзіцца. Гаворыцца з надзеяй, што ўсё павінна быць добра, што няма асаблівых падстаў непакоіцца пра заўтрашні дзень, пра ежу і пад.’;

Бог не выдаць (не дасць, не папусціць, не прадаць), свіння не з’есць = Wem Gott wohl will, dem will Sankt Peter nicht übel ‘літар. Каму Бог спрыяе, таму не хоча зла святы Пётр’, ‘Нічога кепскага не павінна здарыцца. Кажуць для заспакаення, што ўсё пагразівае, небяспечнае мінецца і што з рызыкаўнага становішча будзе выйсце’;

Бог то бог, але і сам не будзь жох (На Бога спадзявайся, а сам не давайся (не агінайся, не зывай)) = Gott gibt wohl die Kuh, aber nicht den Strick dazu ‘літар. Бог дае карову, але не дае да яе вяроўку’ (*Hilf dir selber, so hilft dir Gott* ‘літар. Дапамажы сабе сам, тады табе дапаможа Бог’); *Gott beschert wohl den Ochsen, aber nicht bei den Hörnern* ‘літар. Бог адорвае быка, але не за рогі’) ‘Ужываецца як рэакцыя на слова «бог» у папярэднім выказванні і як парада разлічваць не на каго-небудзь, а на свае ўласныя дзеянні’;

Чалавек плануе, а Бог выракуе = Der Mensch denkt, und Gott lenkt ‘літар. Чалавек думае, а Бог накіроўвае’, ‘Не заўсёды бывае так, як хто-небудзь мяркуе, хоча, разлічвае’.

Рэлігійны кампанент, урачыстая назва Бога *Усявышні / Herrgott* мае месца ў наступных беларускіх і нямецкіх парэміях:

Бойся Усявышняга і не гавары лішняга ‘Ужываецца як перасцярога не гаварыць нічога лішняга’;

Die Welt ist unseres Herrgotts Spielkarte ‘літар. Свет – ігральная карта нашага Госпада; У свеце як на вялікім балі: хтосьці скача, а хтосьці плача’.

У беларускай мове выяўлена адна парэмія з рэлігійным кампанентам *Гасподзь*:

Гасподзь не без міласці, а казак не без долі ‘Кажуць са спадзяваннем, што ўсё абыдзецца, што ўсё павінна быць добра’.

Назва іншай божай істоты, служыцеля Бога і яго пасланца да людзей *Engel* ‘анёл’ прадстаўлена толькі ў адной нямецкай парэміі:

Junger Engel, alter Teufel ‘літар. Малады анёл, стары чорт; Дзяўчыны добрыя, прыгожыя, тады адкуль злыя жонкі бяруцца?’.

У выяўленых беларускіх і нямецкіх прыказках і прымаўках сустракаюцца і найменні людзей, якія звязваюць сваё жыццё з рэлігіяй і служэннем Богу:

прарок / Prophet: Няма прарока (-ў) у сваёй айчыне = Der Prophet gilt nirgends weniger als in seinem Vaterland ‘літар. Нідзе менш прарок не варты, як у сваёй Айчыне’, ‘У сваёй Айчыне ці ў акружэнні блізкіх не цэніцца належным чынам чалавек, варты высокай ацэнкі’;

святые / der Heilige: Не пад’ясі, то і святых прадаці ‘Галодны чалавек здольны на такія ўчынкi, якія б у іншых нармальных умовах не рабіліся’; *Offene Tür verführt auch den Heiligen* ‘літар. Адчыненыя дзверы спакушаюць і святога; Грошы і папа завядуць у яму’;

апостал: Па абліччы апостал, а па зубах сабака ‘Пра таго, у каго знешняя ветлівасць, далікатнасць не адпавядае ўнутраным якасцям, здольнасці прычыніць шкоду, непрыемнасці’.

Асобна вылучаецца група прыказак і прымавак з кампанентамі – найменнямі ўласціваасцей, якія ўказваюць на боскую сілу і чысціню. У беларускай мове гэта парэміялагічныя адзінкі з кампанентам *святые*, напрыклад: *Зямля святая ўсіх прымае* ‘Пра смяротнасць кожнага чалавека’; у нямецкай мове – з кампанентам *fromm* ‘набжны’:

Es sind nicht alle fromm, die in die Kirche gehen ‘літар. Не ўсе, хто ходзіць у царкву, набжныя. У хаце – абразы, а сумленне прадажнае’; *Fromm ist, wer ungezählt Geld wiedergibt* ‘Набжны той, хто грошы, не лічачы, вяртае’; *Rot Haar ist gar fromm oder gar böse* ‘літар. Рыжыя валасы зусім набжныя ці зусім злыя; Рыжаму палец у рот не кладзі’; *Viele fromme Schafe gehen in einen Stall* ‘літар. Шмат набжных авечак ідуць у хлеў; У песнаце, ды не ў крыўдзе’.

Побач з вялікай колькасцю выяўленых беларускіх і нямецкіх парэмій з кампанентамі, якія абазначаюць божыя істоты, у абедзвюх мовах мае месца шэраг устойлівых адзінак з рэлігійнымі кампанентамі – назвамі цёмных сіл і злых духаў. Іх наяўнасць у парэміялагічных фондах беларускай і нямецкай моў тлумачыцца бінарным супрацьпастаўленнем добра і зла ў сістэме хрысціянскіх каштоўнасцей. У шэрагу выяўленых беларускіх прыказак і прымавак сустракаюцца наступныя найменні духаў, якія ўвасабляюць зло, напрыклад:

бес, д’ябл: Сівізна ў валасы (у галаву), а д’ябл (бес) у рабро ‘Кажуць з насмешкай пра пажылога мужчыну, які пачынае цікавіцца жанчынамі’;

чорт: Баба і чорта звядзе ‘Пра дрэнны характар жанчыны’; *Багатаму і чорт у кашу дбае* ‘Багатаму ўсё ўдаецца, ва ўсім шанцуе’.

Толькі ў нямецкай мове сустракаюцца наступныя парэміі з кампанентам **Teufel / чорт**:

Dem Habenichtes kann auch der Teufel nichts stehlen ‘У жабрака і чорт нічога не можа ўкрасці’; *Dem Reichen prägt der Teufel das Geld* ‘Багатаму чорт чаканіць грошы’; *Der Frau Mutter ist des Mannes Teufel* ‘літар. Жонка маці – чорт мужа; Маці жонкі – чортава маці’; *Die Frau weiß eine Kunst mehr als der Teufel* ‘літар. Жанчына ведае мастацтва больш чым чорт; Жаночы розум лепш за ўсякія думы’; *Die Eile ist vom Teufel, die Ruhe von Gott* ‘Спешка – ад чорта, спакой – ад Бога’; *Freiheit ist von Gott, Freiheiten vom Teufel* ‘Свабода – ад Бога, шмат свабоды – ад чорта’; *Ein Mensch ist des anderen Wolf (Teufel)* ‘Чалавек чалавеку воўк (чорт)’; *Junger Engel, alter Teufel* ‘літар. Малады анёл, стары чорт; Дзяўчыны добрыя, прыгожыя, тады адкуль злыя жонкі бяруцца?’; *Kartenspiel ist des Teufels Gebetbuch* ‘літар. Гульня ў карты – малітвеннік чорта; Гульня не давядзе да добра’; *Nach jedermanns Genügen kann sich kein Teufel fügen* ‘літар. Для ўсеагульнага задавальнення ніякі чорт не будзе пакорлівым; Усім не дагодзіш’; *Stiefmutter ist des Teufels Unterfutter* ‘літар. Мачаха – падкладка чорта; З хаты гоніць мачаха, а з лесу мядзведзь’; *Wenn man den Teufel an die Wand malt, so kommt er* ‘літар. Калі чорта малююць на сцяне, ён прыходзіць’ (*Man muß (soll) den Teufel nicht an die Wand malen* ‘літар. Не трэба чорта маляваць на сцяне’) ‘Не жартуй чортам: з дубінкі вылезе, заб’е’; *Wer den Teufel ins Schiff nimmt, muß ihn auch hinüberfahren* ‘літар. Хто чорта бярэ на карабель, павінен яго таксама перавезці; Назваўся грыбам – лезь у кошык’; *Wo der Teufel nicht hin mag (hin-kommt), da schickt er ein altes Weib (einen Pfaffen) hin* ‘літар. Куды чорт не хоча (не прыходзіць), туды пасылае старую бабу (папа); Куды чорт не паспее, туды бабу пашле’.

Частковыя эквіваленты з адзначаным кампанентам у беларускай і нямецкай мовах прадстаўлены наступнымі ўстойлівымі выразамі:

He taki (ne tak) chort *страшны, як яго малююць* = *Der Teufel ist nicht so schwarz, wie man ihn malt* ‘літар. Чорт не такі чорны, як яго малююць’, ‘Не так страшна на самой справе, як здаецца, як гавораць іншыя. Кажуць, каб падбадзёрыць таго, хто залішне хвалюецца перад чым-небудзь невядомым’;

Chort z golady i muxi eŭ = *In der Not frißt der Teufel Fliegen* ‘літар. У беднасці чорт мух есць’, ‘Калі няма чаго лепшага, то прыходзіцца абмяжоўвацца тым, што ёсць’.

У склад шэрагу выяўленых беларускіх і нямецкіх парэмій уваходзяць назвы рэалій замагільнага жыцця – **некла / Hölle**:

Xto ŭ жыцці спазнаў рай, той памрэ ў некле ‘Пра супрацьпастаўленне зямнога жыцця багатых людзей і іх замагільнага свету’;

Die Hölle ist nicht so heiß, wie man sie macht ‘літар. Пекла не такое гарачае, якім яго робяць; Нават у пекле можна жыць; У пекле знаходзяць знаёмых’; *Je länger Junggeselle, desto länger in der Hölle* ‘літар. Чым даўжэй халасцяк, тым даўжэй у пекле; Халасцяк – гэта палова чалавека’;

Добрымі (харошымі) намерамі выслана (вымашчана, выцелена) дарога ў некла = *Der Weg zur Hölle ist mit guten Vorsätzen gepflastert* ‘літар. Дарога ў пекла вымашчана добрымі намерамі’, ‘Добрыя намеры не заўсёды ператвараюцца ў рэальнасць, у добрыя вынікі гэтых намераў’;

рай / Paradies: У родным (сваім) краю (-і), як у райо (-і) ‘Пра замілаванне да роднага краю, да мясцін, дзе нарадзіўся хто-небудзь’; *Paradies ist überall* ‘Рай усюды’;

той свет: На тым свеце не дадуць ‘Ужываецца з жартаўлівым адценнем пры запрашэнні выпіць ці дапіць, даесці што-небудзь’.

Як у беларускай, так і ў нямецкай мовах найбольш важнымі рэлігійнымі паняццямі побач з назвамі божых істотаў **Бог / Gott, Усывышні / Hergott, Гасподзь; Engel** ‘анёл’ і супрацьпастаўляемых ім злых духаў **бес, д’ябл, чорт / Teufel** з’яўляюцца найменні, якія абазначаюць хрысціянскія ўяўленні пра чалавека і яго дзеянні. Назва чалавечай сутнасці **душа / Seele** уваходзіць у склад 12 беларускіх і толькі адной нямецкай парэмій, напрыклад:

Мая душа не кривая, усё прымае ‘Я чалавек памяркоўны, нічым і нікім не пагарджаю’;

Sie sind ein Herz und Seele ‘літар. Яны сэрца і душа; Яны жывуць душа ў душу’.

Назва бесцясной, звышнатуральнай істоты паводле рэлігійных уяўленняў, **дух** сустракаецца толькі ў двух беларускіх прыказках, напрыклад:

У здаровым целе – здаровы дух ‘Ад стану здароўя чалавека залежыць яго настрой, працаздольнасць і пад.’.

Найменні чалавечага ўчынку ў адносінах да хрысціянскай сістэмы каштоўнасцей **грэх / Sünde, грашыць / sündigen** выяўлены ў наступных прыказках і прымаўках беларускай і нямецкай моў, напрыклад:

Грэх у мех, грашаняты ў торбу ‘Ужываецца як адмоўная рэакцыя на слова «грэх» у папярэдняй рэпліцы суразмоўніка’; *Xто спіць, дык той не грашыць* ‘Гаворыцца, часта жартаўліва, пра таго, хто спіць або збіраецца спаць’;

Die Sünde büßt sich selbst ‘літар. Грэх сам каіцца; Дзень у грахах, ноч у слязах’; *Armut ist keine Sünde* ‘літар. Беднасць не грэх; Беднасць не загана’; *Es ist keine Sünde denn Armut* ‘літар. Беднасць – грэх; Няма больш дрэннай заганы, чым беднасць’; *Ohne Wissen, ohne Sünde* ‘літар. Без ведаў, без граха; Няма ведаў – няма і граха’; *Strafe und Sünde bleibt nicht aus* ‘літар. Штраф і грэх маюць месца; Хто махляр, для таго зроблена пуга’; *Teuer verkaufen ist keine Sünde* ‘літар. Дорага прадаваць не грэх; За запыт грошы не бяруць’; *Trunken gesündigt, nüchtern gebüßt* ‘літар. П’яны саграшыў, цвярозы пакаяўся; Грахі п’янага, адказ цвярозага’.

У выяўленых беларускіх і нямецкіх парэміях сустракаюцца таксама найменні дзеянняў чалавека, звязаных з яго верай у Бога, **маленне, маліцца / beten, малітва / Gebet, хрысціянства**, напрыклад:

Нашто богу маліцца – ён нас і так байца ‘Жартаўлівае апраўданне таго, хто не хоча памаліцца’; *Новы поп, дык новае і маленне* ‘Новы начальнік, кіраўнік дзейнічае па-свойму, па-новаму, заводзіць свае парадкі’.

Гаворыцца звычайна з неадабрэннем»; *Што ні поп, то свая малітва* 'Кожны кіраўнік, начальнік дзейнічае па-свойму, заводзіць свае парадкі';

Not lehrt beten 'Беднасць навучыць маліцца'; *Kartenspiel ist des Teufels Gebetbuch* 'літар. Гульня ў карты – малітвеннік чорта; Гульня не давядзе да дабра';

Калі здаецца, дык (то) трэба хрысціцца 'Ужываецца як іранічная рэакцыя на слова «здаецца» («здалося») у папярэднім выказванні, нібыта ўспрынятае са значэннем «уяўляецца»'.

Толькі ў нямецкай мове маюць месца прыказкі і прымаўкі, у склад якіх уваходзяць кампаненты, звязаныя з распаўсюджваннем прамоў рэлігійна-павучальнага зместу, *predigen* 'прапаведваць', *Predigt* 'пропаведзь', *Prediger* 'прапаведнік':

Einem hungrigen Magen ist schlecht predigen 'літар. Галоднаму страўніку цяжка прапаведваць; Галоднага байкамі не кормяць'; *Ein Wort ist für einen Weisen mehr als eine ganze Predigt für einen Narren* 'літар. Слова для мудраца больш, чым цэлая пропаведзь для дурня; Разумны з паўслова мову разумее'; *Der Prediger predigt nur einmal* 'літар. Прапаведнік прапаведуе толькі аднойчы; Глухому двух абедзень не спяваюць'; *Viel predigen macht den Kopfweh* 'літар. Празмернае прапаведванне выклікае галаўны боль; Шмат гаворыць, галава забаліць'.

Заклучэнне. Такім чынам, у ходзе нашага даследавання былі выяўлены 92 беларускіх і 27 нямецкіх парэмій з кампанентамі і іх дэрыватамі, якія абазначаюць назвы божых істотаў: *Бог* (81) / *Gott* (19), *Усявышні* (1) / *Hergott* (1), *Гасподзь* (4), *Engel* 'анёл' (1); найменні людзей, якія прысвячаюць сваё жыццё служэнню Богу: *прарок* (1) / *Prophet* (1), *святые* (2) / *der Heilige* (1), *апостал* (1); уласцівасці, якія ўказваюць на боскую сілу і чысціню: *святые* (2), *fromm* 'набажны' (4). Цікавым з'яўляецца той факт, што выяўленых парэмій з адзначанымі рэлігійнымі кампанентамі ў беларускай мове ў тры разы больш, чым у нямецкай, што характарызуе беларусаў як вельмі рэлігійных людзей, моцна веруючых у Бога.

У склад 51 беларускай і 17 нямецкіх прыказак і прымавак уваходзяць кампаненты, якія ўвасабляюць зло: *бес* (1), *д'ябл* (2), *чорт* (48) / *Teufel* (17). Перавага беларускіх устойлівых адзінак з адзначанымі кампанентамі над нямецкімі (у тры разы больш) і наяўнасць двух сінонімаў да кампанента *чорт* у беларускіх парэміях сведчаць аб значным уплыве язычніцтва на рэлігійныя ўяўленні беларускага народа, яго веру ў моц злых духаў, нягледзячы на набажнасць носьбітаў беларускай мовы.

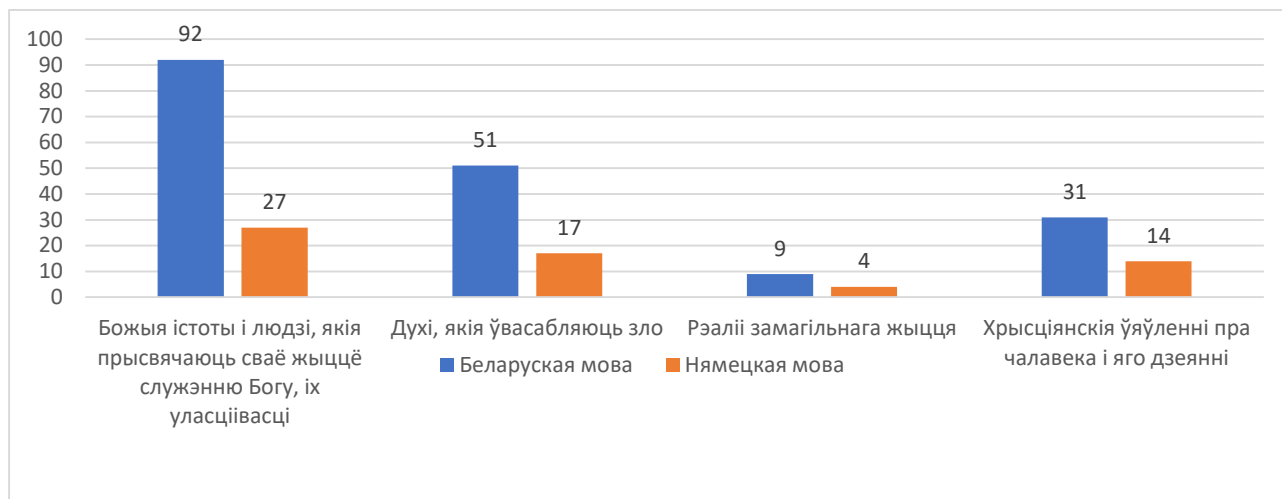
Дзевяць беларускіх і чатыры нямецкія ўстойлівыя выразы маюць у сваім складзе найменні рэалій замагільнага жыцця: *некла* (2) / *Hölle* (3), *рай* (6) / *Paradies* (1), *мой свет* (1), што служыць доказам сімвалічнага ўяўлення як беларусаў (зноў у большай меры), так і немцаў аб асноўных палажэннях хрысціянства – пасмяротным ушанаванні і божай падзякі за дабро і зло. Значнасць замагільнага жыцця для беларускага народа пацвярджаецца наяўнасцю шасці беларускіх парэмій (у параўнанні з адной нямецкай) з рэлігійным кампанентам *рай*.

У склад выяўленых парэмій, якія абазначаюць хрысціянскія ўяўленні пра чалавека і яго дзеянні, уваходзяць наступныя рэлігійныя кампаненты і іх дэрываты: *душа* (12) / *Seele* (1); *дух* (2); *грэх, грашыць* (10) / *Sünde, sündigen* (7); *маленне, маліцца, малітва* (4) / *beten, Gebet* (2); *хрысціцца* (3); *predigen* 'прапаведваць', *Predigt* 'пропаведзь', *Prediger* 'прапаведнік' (4). У гэтай групе колькасць выяўленых прыказак і прымавак у беларускай мове ў два разы больш, чым у нямецкай (31 і 14 адпаведна). Толькі ў беларускай мове ёсць устойлівыя выразы з кампанентам *хрысціцца*, што падкрэслівае значнасць для беларусаў малітвеннага жэста крыжа. Рэлігійны кампанент *душа* сустракаецца ў парэміях беларускай мовы ў 12 раз часцей, што служыць доказам вялікай веры беларусаў у існаванне несмяротнай нематэрыяльнай сутнасці чалавека, у якой закладзена боская прырода. Наяўнасць рэлігійных кампанентаў *predigen* 'прапаведваць', *Predigt* 'пропаведзь', *Prediger* 'прапаведнік' у чатырох нямецкіх парэміялагічных адзінках падкрэслівае значную ролю распаўсюджвання прамоў рэлігійна-павучальнага зместу менавіта для немцаў.

Такім чынам, такая вялікая колькасць выяўленых у ходзе нашага даследавання беларускіх (183) і нямецкіх (62) парэмій з рэлігійнымі кампанентамі сведчыць аб значнай ролі рэлігіі ў жыцці як беларусаў, так і немцаў, што знайшло адлюстраванне ў іх мовах. Колькаснае размеркаванне прааналізаваных прыказак і прымавак адносна рэлігійных кампанентаў у іх складзе, аб'яднаных агульнай смантыкай, адлюсторуе дыяграма (малюнак).

Прыведзеная дыяграма паказвае істотную перавагу беларускіх і нямецкіх прыказак і прымавак, у склад якіх уваходзяць назвы божых істотаў і людзей, якія прысвячаюць сваё жыццё служэнню Богу (92 / 27). Даволі шматлікую групу складаюць устойлівыя выразы з рэлігійнымі кампанентамі – назвамі духаў, якія ўвасабляюць зло (51 / 17). Адносна вялікую групу (зноў асабліва ў беларускай мове) складаюць парэмій з найменнямі, якія абазначаюць хрысціянскія ўяўленні пра чалавека і яго дзеянні (31 / 14). Самую маленькую групу ўтвараюць парэміялагічныя адзінкі з назвамі рэалій замагільнага жыцця (9 / 4). Колькасная перавага прыказак і прымавак з рэлігійнымі кампанентамі, выяўленых у беларускай мове, у параўнанні з нямецкай (у тры разы больш) падкрэслівае вялікае значэнне рэлігіі ў жыцці беларускага народа. Наяўнасць пяці беларускіх устойлівых адзінак, дзе кампанент *Бог* сустракаецца два разы (напрыклад: *Хто з богам, з тым і бог*), яшчэ раз падкрэслівае рэлігійнасць і набажнасць беларусаў.

Доказам вялікай ролі рэлігіі для абодвух народаў служаць таксама выяўленыя 16 беларускіх і пяць нямецкіх прыказак і прымавак, у склад якіх уваходзяць адразу некалькі рэлігійных кампанентаў, напрыклад: *Ад бога грэх і ад людзей смех*; *Der Prediger predigt nur einmal*; *Die Eile ist vom Teufel, die Ruhe von Gott*; *Freiheit ist von Gott, Freiheiten vom Teufel*; *Junger Engel, alter Teufel*; *Wem Gott wohl will, dem will Sankt Peter nicht übel*.

Малюнак. – Колькасць беларускіх і нямецкіх парэміі з рэлігійнымі кампанентамі

Адна беларуская парэмія змяшчае ў сябе адразу два рэлігійныя кампаненты – назвы цёмных сіл: *Чорт за д’ябла цягне*. У трох разгледжаных беларускіх устойлівых выразках кампанент *чорт* сустракаецца два разы (напрыклад: *Чорт за чортам цягне*), што можна растлумачыць уплывам язычніцтва на рэлігійныя ўяўленні беларусаў.

Як паказвае наша даследаванне, толькі 7,7% выяўленых парэмій у беларускай мове і 51,6% – у нямецкай мове не страцілі сувязь з рэлігіяй і маюць у сваім парэміялагічным значэнні рэлігійны кампанент. Астатнія прааналізаваныя ўстойлівыя выразы характарызуюць чалавека, яго пачуцці і эмоцыі, апісваюць пэўныя жыццёвыя сітуацыі, абстрактныя паняцці. Сярод усіх выяўленых беларускіх і нямецкіх парэмій з рэлігійнымі кампанентамі маюць месца толькі 7% частковых эквівалентаў, што служыць доказам рознага ўплыву рэлігіі на жыццё беларусаў і немцаў. Гэты факт падкрэслівае таксама, з аднаго боку, наяўнасць падобных рысаў у беларускім і нямецкім менталітэтах, аднолькавых гістарычных шляхоў развіцця язычніцтва і хрысціянства ў Беларусі і Германіі, а з другога боку, сведчыць аб розных рэлігійных уяўленнях іх насельнікаў, аб адметнасці і самабытнасці абедзвюх моў, што знайшло адлюстраванне ў іх парэміялагічных фондах.

ЛІТАРАТУРА

1. Кононова О.А. Отображение религиозно-мифологических представлений лексико-фразеологическими средствами в языковой картине мира немецкого языка: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – СПб., 2001. – 219 л.
2. Булавина С.В. Русские устойчивые словосочетания, содержащие церковно-религиозную лексику: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01. – Воронеж, 2003. – 156 л.
3. Садоўская А.С., Якалцэвіч М.А. Рэлігійная лексіка ва ўстойлівых адзінках мовы: лексіка-семантычны аспект // Весн. Брэст. ун-та. Сер. 3. Філалогія. Педагагіка. Псіхалогія. – 2017. – № 2. – С. 76–78.
4. Рыжков Д.И. Семантическое развитие христианской религиозной лексики (на материале латинского, французского, итальянского и русского языков): дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19. – Тверь, 2018. – 149 л.
5. Масленікава С.С. Супастаўляльны аналіз беларускіх і нямецкіх фразеалагізмаў і парэмій з біблейскімі антрапонімамі // Вестн. Полоц. гос. ун-та. Сер. А, Гуманит. науки. – 2022. – № 9. – С. 108–110.
6. Лепешаў І.Я., Якалцэвіч М.А. Тлумачальны слоўнік прыказак. – Гродна: ГрДУ, 2011. – 695 с.
7. Граф А.Е. Словарь немецких и русских пословиц. – СПб.: Лань, 1997. – 287 с.

Паступіў 02.02.2023

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ БЕЛОРУССКИХ И НЕМЕЦКИХ ПЕРЕМИЙ С РЕЛИГИОЗНЫМИ КОМПОНЕНТАМИ

С.С. МАСЛЕННИКОВА

(Гродненский государственный университет имени Янки Купалы)

В статье анализируются в сопоставительном аспекте выявленные в актуальных паремииологических словарях белорусские и немецкие пословицы и поговорки с религиозными компонентами и их дериватами, которые обозначают названия божественных существ; наименования людей, посвящающих свою жизнь служению Богу; свойства, указующие на божественную силу и чистоту; наименования темных сил и духов, которые воплощают зло; наименования реалий загробной жизни и названия, обозначающие христианские представления о человеке. Отмечаются частичные эквиваленты в обоих языках. Отдельно приводятся устойчивые выражения, которые

встречаются только в белорусском языке или имеют место исключительно в немецком языке. Впервые осуществляется их количественный подсчет и определяется вклад в пополнение паремиологического фонда обоих языков, что позволяет выявить роль религии в жизни белорусов и немцев, описать общие и особенные черты использования устойчивых единиц с религиозным компонентом в белорусском и немецком языках.

Ключевые слова: белорусский язык, немецкий язык, поговорка, религия, религиозный компонент, семантика, структура.

STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF BELARUSIAN AND GERMAN PAREMIAS WITH RELIGIOUS COMPONENTS

S. MASLENNIKOVA

(Yanka Kupala State University of Grodno)

The article analyzes in a comparative aspect Belarusian and German proverbs and sayings with religious components and their derivatives: the names of God's beings; the people who dedicate their life to serving God; the properties indicating divine power and purity; the dark forces and spirits personifying evil; the afterlife's realities; the Christian ideas about man, identified from current paremiological dictionaries. The partial equivalents are determined in the two languages. Set expressions that are found only in Belarusian and only in German are given separately. For the first time their quantity is counted and their role in the paremiological funds replenishing of the two languages is determined. It makes possible to reveal the role of religion in the life of Belarusians and Germans, to describe the common and distinctive features of the use of set expressions with a religious component in the Belarusian and German languages.

Keywords: Belarusian, German, paremia, religion, religious component, semantics, structure.